

eve, her singtime sung, her rill be run, unhemmed as it is uneven! Her untitled mamaphesta memorializing the Mosthighest has gone by many names at disjointed times (Joyce 2000, 104) (*Во имя Аннахи Всемихущей Вечно-Ливейной Плюра-Бей-Поддающей да просклабится вымя Ея песением песен и урчаньем ручьев необычным! Ее безымянный мамафест упрочающий память о Высочайшей выходил под всевозможными заголовками в разные периоды разложения* (Джойс 2000 [а], 105)). Очевидно, что произошли некоторые смысловые смещения: так, например, *Everliving* ('вечно живущая') переводится как *Вечно-Ливейная*, что ассоциативно отсылает к течению реки Лиффи. Смоделированный Джойсом язык «Поминок по Финнегану» представляет собой своеобразный эксперимент-трансгрессию, поскольку автор нарушает нормы английского языка практически на всех уровнях – в лексике, грамматике, орфографии. В контексте последнего романа писателя даже некоторые не подвергшиеся переконструированию английские слова обнаруживают трансгрессивный потенциал, заключающийся в возможности выхода за пределы устоявшейся семантики, в том числе в ситуациях межъязыковой омонимии.

Таким образом, трансгрессия в творчестве Джеймса Джойса и Сальвадора Дали – явление масштабное и на формальном, и на содержательном уровнях. Предлагая собственные художественные модели мира, авторы демонстрируют зыбкость и подвижность всевозможных границ, неустойчивые взаимоотношения иллюзии и сущности, способность человека выходить за пределы обыденности и достигать невозможного.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

- Андреев Л. Г. Сюрреализм. М., 2004.
 Батай Ж. Эротика // Батай Ж. «Проклятая часть»: Сакральная социология. М., 2006. С. 491–705.
 Джойс Дж. Улисс / пер. В. А. Хинкиса и С. С. Хоружего. СПб., 2000.
 Джойс Дж. Уэйк финнеганов / пер. А. Волохонского. Тверь, 2000 [а].
 Можейко М. А. Трансгрессия // Постмодернизм : энциклопедия. Минск, 2001. С. 842–843.
 Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой. М., 2001.
 Танатография Эроса: Жорж Батай и французская мысль середины XX века. СПб., 1994.
 Descharnes R., Neret G. Salvador Dalí. Köln, 2007.
 Joyce J. Finnegans Wake. London, 2000.

Поступила в редакцию 12.03.2014.

Наталья Владимировна Ламеко – кандидат филологических наук, доцент кафедры зарубежной литературы.

УДК 821.161.3

Л. В. АЛЕЙНИК

СУЧАСНАЯ БЕЛАРУСКАЯ ПРОЗА ДЛЯ ДЗЯЦЕЙ І ЮНАЦТВА ЯК СРОДАК ІНКУЛЬТУРАЦЫІ (на прыкладзе рамана Людмілы Рублеўскай «Забіць нягодніка, альбо Гульня ў Альбарутэнію»)

Рэзюме. Исследуется роль художественной литературы в процессе инкультурации личности. Авторитетным текстом является роман белорусской писательницы Людмилы Рублевской «Забіць нягодніка, альбо Гульня ў Альбарутэнію», в котором реальные исторические события первых десятилетий XX в. приобретают художественную интерпретацию и адаптируются для юных читателей. С этой целью в произведении используются элементы популярных жанров массовой литературы – детектива, фэнтези, приключенческого и любовного романов. Ремифологизация реальных фактов истории, сочетание документальных событий и художественного вымысла придают сюжету произведения увлекательность, драматическую напряженность, динамичность. Историческая конкретика в сочетании с остросюжетными художественными перипетиями оптимально способствует освоению юными читателями системы общественно-нравственных ценностей и национальных традиций, осмыслению статусных ролей национальных авторитетов, знакомству с отечественным культурным наследием, является эффективным средством инкультурации личности.

Ключевые слова: инкультурация; социализация; национальная традиция; ремифологизация; историческая конкретика; художественная интерпретация; самоидентификация.

Abstract. This work analyses the role of the fiction in the personality enculturation process. The authoritative text is a novel by a Belarusian writer Ludmila Rublevskaya «To kill the villain or Albaruten-game», where the real historical events of the beginning of the XX century assume an artistic interpretation and are adapted for young readers. For this purpose, some elements of such genres of the popular literature are used in the work, notably: detective, fantasy, adventure and love stories. Remythologisation of the real historical facts, the combination of documentary events and artistic fiction make the plot thrilling, dramatic and dynamic. Historical specifics combined with suspenseful artistic peripeties stimulate learning social and moral values and national traditions by young readers; enable comprehension of the status roles of the national authorities, acquaintance with the native cultural legacy, in other words they are effective means of personality enculturation.

Key words: enculturation; socialization; national tradition; remythologization; historical specifics; artistic interpretation; self-identification.

Мастацкая літаратура заўсёды выконвала значную ролю ў працэсе станаўлення асобы, у фарміраванні яе інтэлекту і эстэтычнага густу, агульнай культурнай кампетэнцыі. Літаратурныя творы – транслятары мовы, носьбіты інфармацыі аб стандартах грамадства, сістэме каштоўнасцяў арыента-

цый, асновах гістарычнага развіцця нацыі і сацыяльна-палітычнага ладу краіны, нацыянальных традыцый, грамадскай маралі, этыцы ўзаемаадносін у соцыуме. Інакш кажучы, мастацкая літаратура з'яўляецца эфектыўным сродкам інкультурацыі – *працэсу далучэння індывіда да культуры, засваення ім звычак, норм і патэрнаў паводзінаў, уласцівых гэтай культуры* (Культурология 1998, I, 251).

Неабходна падкрэсліць, што мастацкая літаратура вялікую ролю адыгрывае і ў сацыялізацыі асобы – працэсе засваення сацыяльнай ролі, агульных навыкаў, неабходных для паўнавартаснага жыцця ў грамадстве. Але ў адрозненне ад сацыялізацыі інкультурацыя мае на ўвазе засваенне чалавекам традыцый і этыкі ўзаемаадносін у культуры менавіта пэўнага этнасу.

Паняцце інкультурацыі як адзін з вызначальных прынцыпаў канцэпцыі культурнага рэлятывізму ўвёў у навуковы дыскус амерыканскі этнограф і антраполог М. Херсковіц. Вучоны не супрацьпастаўляў, але дыферэнцаваў тэрміны «культура» і «грамадства». Паводле яго меркавання, культура – гэта лад жыцця людзей, а грамадства – механізм узаемадзеяння індывідаў, і паняцце «сацыялізацыя» не ахоплівае кагнітыўных аспектаў культуры.

Апроч таго, сацыялізацыя – працэс больш пасіўны з боку асобы, ён уяўляе сабой пераважна неўсвядомленае і некрытычнае засваенне грамадскага вопыту і яго далейшае ўзнаўленне ці імітацыю. *Сацыялізацыя мае на ўвазе шматбаковыя і часта рознаскіраваныя <...> уплывы жыцця, у выніку якіх чалавек засвойвае «правілы гульні», прынятыя ў грамадстве, нормы, каштоўнасці, мадэлі паводзінаў, якія грамадствам ухваляюцца. І правамерна сказаць, што сацыялізацыя адбываецца пры дапамозе «пугі і перніка». Грамадства (сацыяльная група) узнагароджвае чалавека за засваенне паводзінаў, якія лічацца ўхвальнымі і паспяховымі ў гэтым грамадстве ці групе, і карае за супраціўленне** (Гавров, Никандров 2008, 21). Інкультурацыя, у адрозненне ад сацыялізацыі, працэс больш актыўны з боку асобы, ён мае на ўвазе свядомае засваенне чалавекам традыцый і норм роднай культуры. *Вынік сацыялізацыі – сацыялізаванасць. <...> Канчатковы вынік інкультурацыі – асоба, здольная да ўзнаўлення культуры* (Лескова 2008, 20–21).

У сучасным грамадстве ўвага да літаратуры істотна знізілася. Відавочна, што найперш гэта тэндэнцыя звязана са з'яўленнем аўдыявізуальных транслятараў культуры і развіццём інфармацыйных тэхналогій, якія паскарваюць і спрашчаюць пошук інфармацыі, не вымагаюць інтэлектуальнага напружання ў працэсе яе засваення. У святле дасягненняў навукова-тэхнічнага прагрэсу кніжная культура пачынае ўспрымацца як штосьці архаічнае, неактуальнае. Жыццёвая прастора чалавека ператвараецца ў прастору віртуальнай камунікацыі, правілы якой не залежаць ад нацыянальнай культуры і традыцыі. Новыя інфармацыйныя тэхналогіі не толькі не спрыяюць сацыялізацыі, але нават дэзарыентуюць і рэсацыялізуюць чалавека, ствараюць новы сацыяльны тып асобы сеціўнай супольнасці са спецыфічнымі маральнымі і псіхалагічнымі якасцямі. Такім чынам, узнікае супярэчнасць. З аднаго боку, сучасныя сродкі камунікацыі і камп'ютарныя тэхналогіі пашыраюць магчымасці моладзі для азнаямлення з інфармацыяй самага рознага кшталту. З другога – стымулююць бессістэмна, не дыферэнцыруючы па ступені важнасці, назапашваць другасныя веды, якія перашкаджаюць паўнавартаснаму засваенню ведаў аксіялагічных, базавых. Роля кніжнай культуры – мастацкай літаратуры, друкаванага слова – у гэтых умовах робіцца надзвычай актуальнай, хаця і набывае характар пэўнай элітарнасці.

На запатрабаванні моладзевай чытацкай аўдыторыі арыентуецца ў сваёй творчасці Л. Рублеўская. Пра гэта сведчыць паслядоўнасць аўтара ў вытлумачэнні этычных ацэнак, выразная прысутнасць у кожным творы героя-ідэала, імкненне да вострасюжэтнасці, драматычнай напружанасці і дынамічнасці ў паказе падзей. Проза Л. Рублеўскай ахоплівае дастаткова шырокія праблемна-тэматычныя абсягі, вызначаецца жанрава-стылёвай разнастайнасцю, наватарскімі пошукамі, эксперыментальнасцю. Аднак выразнай прыметай індывідуальнага почырку пісьменніцы з'яўляецца ўстойлівае імкненне да рэміфалагізацыі гістарычнай мінуўшчыны Беларусі, да мастацкага сінтэзавання ўяўнага і рэальнага. Пераважная большасць твораў Л. Рублеўскай – аповесці «Сэрца мармуровага анёла» (2000), «Дзеці гамункулуса» (2000), «Пярсцёнак апошняга імператара» (2001), «Ночы на Плябанскіх млынах» (2006), паралельны раман «Золата забытых магіл» (2003), гатычны раман «Скокі смерці» (2005), раман-інструкцыя «Забіць нягодніка, альбо Гульня ў Альбарутэнію» (2007), раман «Сутарэнні Ромула» (2009–2010), раман прыгодніцкі і фантасмагарычны «Авантуры Пранціша Вырвіча, шкаляра і шпега» (2012) – вобразна інтэрпрэтуюць падзеі даўніны, разглядаюць іх скрозь прызму міфапэтычнага асэнсавання.

Характэрнай прыметай кампазіцый твораў Л. Рублеўскай з'яўляецца спалучэнне дзвюх часавых прастораў – мінулага і сучаснасці, ва ўзаемасувязі якіх разглядаюцца ключавыя канфлікты сюжэтаў. Так, падзеі рамана «Забіць нягодніка, альбо Гульня ў Альбарутэнію» бяруць адлік у пачатку XXI ст., фактычна ў сённяшнія дні. Час атрыбутуецца ў тэксце шматлікімі маркёрамі – пазначаецца не толькі «тэрміналагічна», накшталт слэнгавых выразаў «слынны хакер» альбо «мадэратар сайта», якія ўласцівы сучаснаму ўзроўню развіцця інтэрнэту, але і больш храналагічна пэўна – напрыклад, згадкай *постмадэрнавага рамана гомельскага літаратара Балахонава <...> «Імя грушы»* (Рублеўская 2012, 33–34), які быў выдадзены ў 2005 г. Але цэнтральны канфлікт твора звязаны з мінулым, з трагічнымі падзеямі 1930-х гг. – перыядам жорсткіх палітычных рэпрэсій, ахвярамі якіх зрабіліся многія выбітныя дзеячы навукі і культуры.

* Тут і далей пераклад наш. – І. К.

Для моладзевай чытацкай аўдыторыі, несумненна, інтрыгоўнымі і прывабнымі выглядаюць і ключавое слова «Гульня» ў назве твора, і аўтарскае жанравае вызначэнне «раман-інструкцыя», і кампазіцыйнае афармленне мастацкага тэксту, які *выбудаваны як своеасаблівы «квест»* (Шаўлякова-Барзенка 2011, 135). Лацінская назва зямлі, дзе сёння жывуць беларусы, – «Alba Ruthenia» альбо «Alba ruthenia» – Белая Русь – недвухсэнсоўна даводзіць сутнасць «Гульні», у якой бяруць удзел пяцёра моладзёнаў. Усе яны – Дар'я (альбо Даліла), якая працуе вахцёрам у рэабілітацыйным цэнтры, «слынны хакер» Генусь (па мянушцы Тэрмінатар), апантаны беларускай гісторыяй Макс, рок-гуртовец Эдзік (альбо Едрусь) і Руслана Палынская, бацькі якой *былі такія сьведомыя, што ад іх можна было запальваць купальскія вогнішчы* (Рублеўская 2012, 17), – па-рознаму ўвайшлі ў «Гульню», інакш кажучы, прыйшлі да беларушчыны. Лідар кампаніі Дар'я, напрыклад, амаль выпадкова: *Альбарутэнію Даліла знайшла на цвінтары. <...> Цэнтр, дзе Даліла працавала, месціўся ўшчыльную да старажытных могілак... <...> Кожны дзень праходзіла пад цёмнымі шатамі велізарных ліпаў, стараючыся не наступіць на паваленыя камяні з выбітымі на іх нетутэйшымі прозвішчамі: Агінскія... Дарбут-Зампольскія... Загорская з Трэпкаў... Інсургент, пэнт-дэмакрат, дырэктар гімназіі, пробашч... Урэшце яны сталі як бы яе знаёмцамі, усе тыя, хто жыў раней у яе горадзе, магчыма, на месцы яе дома... Тыя, хто лічыў за гонар загінуць за Альбарутэнію. <...> І не дзіўна, што Даліла трапіла ў Гульню. Альбарутэнія – жанчына. Гордая і самотная, як Плачка з аповедаў Яна Баршчэўскага* (Там жа, 10). Праграміст Генусь, які ад нараджэння меў калецтва і быў ізгоем сярод дзяцей, нават пасля аперацыі, калі ператварыўся ў вельмі прывабнага юнака, не асабліва лёгка сыходзіўся з людзьмі. Яго жыццё было звязана пераважна з «віртуальнай» прасторай – з інтэрнэтам. *Альбарутэнію Генусь знайшоў у Сеціве. Адрозна было смешна – купка фанатыкаў перабрэхваецца на «мове», хто з іх большы патрыёт... Вершы змяшчаюць дэпрэсіўныя. А потым адзін з тых дзівакоў, з разраду агрэсіўных, спытаў Генуса на чаце: «А хто ты сам ёсць?» Генусь хацеў запосціць ганарлівае – «грамадзянін свету», але задумаўся... Лёс Альбарутэніі надзіва быў падобны да ягонага. Раптам ён уявіў сябе на дзіцячай пляцоўцы, на якую прыйшла яна, Альбарутэнія, а ён разам з іншымі гідзіца падысці – страшная, недаразвітая, «не пускаяе яе гуляць з нармальнымі»... Цяпер ён мадэратар папулярнага беларускамоўнага сайта* (Там жа, 12). Макс знайшоў Альбарутэнію праз кнігу, на вокладцы якой было незнаёмае прозвішча – Караткевіч. *Чытаў усю ноч, з ліхтарыкам пад коўдрай. А нараніцу ведаў: у яго ёсць радзіма* (Там жа, 14). У Эдзіка самыя светлыя ўспаміны ў жыцці былі звязаны з вясковым дзяцінствам, з бабуляй – бацькавай маці, з мовай, на якой размаўлялі ў вёсцы. Бацькі развяліся, і гарадская маці імпэтна ўзялася перавыхоўваць сына – выкараняць яго «дзеравеншчыну». Але Эдзік іграў на гітары і аднойчы стаў удзельнікам рок-гурту. *Там, у рок-тусоўцы, здавалася б, такой далёкай ад лясной сцяжыны, па якой хадзіў князь Палямон, Эдзік і спаткаўся з Альбарутэніяй. Ён пазнаў яе адразу – як пах ядлоўцу. І назаўсёды застаўся Едрусем* (Там жа, 17). А Руслана Палынская, ад імя якой вядзецца апавед у творы, у адрозненне ад іншых, *нарадзілася проста ў абдоймах Альбарутэніі* (Там жа). Але яна, як і іншыя, прыйшла ў «Гульню» выпадкова. *Я паступіла на архітэктурны факультэт і нават вершы пачала пісаць на рускай мове. І, напэўна, дзякуючы дурному фанатызму бацькоў узненавідзела б Альбарутэнію і ўсё, што з ёю звязанае, да канца дзён сваіх, не мною палічаных... Калі б не сустрэча ў падземным пераходзе з двума музыкамі... <...> Адзін з музыкаў быў Едрусь. <...> Я гатовая памерці за яго* (Там жа, 19).

Усе пяцёра ўдзельнікаў «Гульні» вельмі адрозныя паводле характараў, выхавання, адукацыі і роду заняткаў. Іх з'яднала Альбарутэнія, вобраз якой паўстае няпэўным і загадкавым, у апавядальнай плыні ён суправаджаецца супярэчлівымі кантатацыямі. Альбарутэнія – годная і велічная, але безабаронная і вартая спачування, «гордая і самотная» і «страшная, недаразвітая». Дуалізм успрыемнасці вобраза мэтакіравана падкрэсліваецца аўтарам, пакідаючы прастору чытачу дзеля вызначэння ўласнага вобраза Альбарутэніі альбо дазваляючы суаднесці асабістую успрыемнасць з інтэрпрэтацыяй кагосьці з герояў, – выразная індывідуальнасць кожнага з персанажаў дае магчымасць хаця б часткова ідэнтыфікаваць сябе з пэўнай дзейнай асобай твора, больш глыбока пранікнуцца думкамі і перажываннямі персанажа. Звяртаючыся да падзей мінулага, Л. Рублеўская выкарыстоўвае ў рамане дастаткова распаўсюджаны літаратурны прыём – «падарожжа ў часе». У старой хатцы, атрыманай Далілай у спадчыну ад Разаліі Іванаўны – жанчыны, якую даглядала ў рэабілітацыйным цэнтры, удзельнікі «Гульні» адкрываюць «прагал у сцяне», скрозь які магчыма трапіць у 1930-я гг.

Атмасфера эпохі і грамадска-палітычны клімат краіны пазначаюцца ў рамане дакладнымі фактамі і сацыяльна-гістарычнымі падзеямі, якія арганічна звязаны з логікай учынкаў герояў. Напрыклад, Макс, рыхтуючыся да падарожжа «Туды», педантычна вывучыў «карту тагачаснага Менска», азнаёміўся з галоўнымі сацыяльна-культурнымі дасягненнямі краіны. *Адкрыты тэатр оперы і балета, архітэктар Лангбард хапаецца за сэрца, бо замест падабенства антычнага тэатра – з каланадай, скульптурамі і трыма ярусамі – дзве шэрыя «бляшанкі», пастаўленыя адна на адну... <...> Затое Дом урада паўстаў, як мае быць... І помнік Леніну перад ім. Мінскі аэрапорт адкрыўся – з першым і адзіным самалётам К-5. Маршрут – вядома, які... На Маскву* (Там жа, 43). Але разам з гэтай інфармацыяй ён высвятляе ў энцыклапедыях і даведніках, што ў гэты ж час адбылося яшчэ шмат чаго: *Уведзеная «наркомаўка» – плаўнае, спеўнае, натуральнае гучанне мовы скасавана, беларускі правапіс павінен быць як мага*

больш набліжаны да расейскага... <...> У кастрычніку «вылазкай контррэвалюцыйнай агентуры беларускага кулацтва і буржуазіі» на ўсебеларускай нарадзе па драматургіі названы п'есы Янкі Купалы, Васіля Шашалевіча, Міколы Грамыкі ды іншых – дзе хоць трохі жыла Беларусь. <...> Маладыя пазты напханыя ў «амерыканку», жалезную круглую камеру ў двары дыхтоўнага будынка НКУС... Катаванннў нібыта яшчэ няма. Афіцыйна яны з'явіліся потым, у 1937-м... Але насамерэч метады тыя самыя (Рублеўская 2012, 43–44). Рэальныя гістарычныя факты ўведзены ў апавядальную плынь твора натуральна, яны непасрэдна звязаны з ходам сюжэта, з прыгодамі юных і наіўных «маргіналаў», якімі пазіцыянуюць сябе самі героі, што намыслілі ўмяшчаць у гісторыю і змяніць падзеі мінулага. Безумоўна, гістарычная канкрэтыка ў спалучэнні з вострасюжэтнымі мастацкімі перыпетыямі аптымальна спрыяе нязмушанаму засваенню сістэмы каштоўнасных арыентацый і нацыянальных традыцый, асэнсаванню статусных роляў нацыянальных аўтарытэтаў і асноўных сімвалаў нацыянальнай годнасці, знаёмству з айчынай культурнай спадчынай.

Сацыякультурны кантынуум мінулага ўрэчаўляецца ў рамане пры дапамозе шматлікіх мастацкіх прыёмаў. Удзельнікі «Гульні» па чарзе здзяйсняюць вандроўкі ў часе, на ўласныя вочы бачаць, што адбываецца на допытах у ДПУ, чуюць не толькі дыялогі следчых з арыштаванымі, але нават унутраныя маналогі ахвяр палітычнага рэжыму. Ва ўспамінах герояў з мінулага Л. Рублеўская ўвасабляе некаторыя тэзісы з прац выбітных дзеячаў беларускай навукі і культуры, з іх публічных прамоў і праграмных артыкулаў. Так, напрыклад, гісторык Люцыян Нічыпаровіч, прафесар БДУ, разумеючы, што іншага выйсця няма, вырашае пайсці з жыцця па ўласнай волі і на мяжы самагубства з горыччу ўспамінае, якімі аптымістычнымі надзеямі жыла нядаўна беларуская інтэлігенцыя, ...як усяго дзесяць гадоў таму натхнёны Язэп Лёсік прамаўляў на вышэйшых курсах беларусазнаўства: «Вы ўжо не тыя, што былі, бо пакаштавалі плоду з таго дрэва, што называецца беларускай справай, беларускім Адраджэннем, пазналі таямніцы ўваскрэшэння Айчыны нашай – маці-Беларусі. Вашы свечкі запаленыя, і вы становіцеся апосталамі беларускай справы. Але бойцеся, каб не пагасла свечка ваша, бо не раз бура захопіць вас у дарозе і не адну навальніцу даўдзецца перажыць вам у час свайго падарожжа». Каб ведаў Язэп Юр'евіч тады, як у хуткім часе ўсе дружна дзьмухнуць на свае свечкі, апырэджаваючы подых чужой буры (Там жа, 58). Зразумела, падзеі, пра якія ідзе гаворка ў рамане, а таксама цытаты з артыкулаў дзеячаў нацыянальнага адраджэння, уведзеныя ў кантэкст мастацкага апавяду, чытачам твора вядомы са школьных падручнікаў па гісторыі і літаратуры. Але менавіта іх вобразна-выяўленчае ўвасабленне – спалучэнне трагедычных мастацкіх калізій з цытаваннем сапраўдных гістарычных дакументаў, прасякнутых урачыстым пафасам, узмацняе сугестыю твора, апелюе не толькі да свядомасці чытача, але да пачуццяў і эмоцый, змушае суперажываць героям. І менавіта ў гэтай двайной арыентаванасці і ўзаемадапаўняльнасці **су-творчага су-перажывання** і заключаны феномен мастацкага ўспрымання як спецыфічнай камунікатыўнай падзеі (Тюпа 2009, 33). Таму раман Л. Рублеўскай выпадае разглядаць не толькі ў каардынатах інкультурацыі, але шырэй – у маштабах фармавання грамадскай свядомасці. Бо жыццяздольнасць любой нацыі <...> моцна залежыць ад таго, як шмат у нацыянальным генафондзе пасіянарыяў: моладзі, чуйнай да актуальных ідэй і гатовай з усім рамантызмам ды максімалізмам, што ўласцівы адно моладзі, аддавацца Айчыне (Сінькова 2013, 86).

Супастаўленне дзвюх эпох – мінулага і сучаснасці – адбываецца ў творы апасродкавана, пераважна праз асэнсаванне прафесара Валяраўна Скаловіча, якога Даліла здолела ўратаваць з 1930-х гг. і забраць з сабой у наш час. Сённяшня сацыяльна-культурная рэчаіснасць – карумпіраванасць грамадства, інтэлектуальнае збядненне, адмаўленне ад нацыянальнай мовы – супастаўляецца ў сюжэтнай плыні з успамінамі прафесара аб гісторыі яго эпохі, аб умовах, у якіх праходзіў працэс беларусізацыі. У апаведзе ўзнаўляюцца трагічныя падзеі 1930-х гг., згадваюцца рэальныя факты. ...Дзядзьку Янку прапаноўвалі ўзяць на сябе ролю кіраўніка контррэвалюцыйнай арганізацыі «Саюз вызвалення Беларусі». Выступіць на закрытым судовым працэсе, усіх выкрыць... Усе ўжо арыштаваныя, справы заведзеныя... Не хапае толькі аўтарытэтнага лідара, які б пакаўся. Паэт аддаў перавагу пакутлівай смерці. Потым тую ж ролю прапануюць Купалаваму сябру, акадэміку Усеваладу Ігнатоўскаму – і той застрэліцца ў 1931-м... (Рублеўская 2012, 95). Аднак гаворка ў рамане Л. Рублеўскай ідзе не толькі пра вялікую ахвярнасць духоўных лідараў нацыі і пра культурную спадчыну беларусаў, але перадусім – пра нацыянальную самасвядомасць сучаснікаў. Наватарства Л. Рублеўскай яшчэ і ў тым, што ў форме «квест-прозы» з элементамі папулярных у сусветнай літаратуры жанраў дэтэктыва і фэнтазі, прыгодніцкага і любоўнага раманаў, яна адаптуе для юнацтва сур'ёзныя і складаныя старонкі працэсу беларусізацыі 1920–30-х гг. А мастацкае адлюстраванне нацыянальнай гісторыі і яе вобразна-выяўленчая інтэрпрэтацыя – магутны стымул у працэсе самаідэнтыфікацыі асобы, эфектыўны сродак інкультурацыі.

БІБЛІАГРАФІЧНЫ СПІС

- Гавров С. Н., Никандров Н. Д. Образование в процессе социализации личности // Вестн. УРАО. 2008. № 5. С. 21–30.
 Культурология. XX век : энциклопедия : в 2 т. СПб., 1998. Т. 1.
 Лескова И. В. Социализация и инкультурация как механизмы формирования идентичности личности // Научные ведомости Белгород. гос. ун-та. 2008. № 5. С. 20–24.
 Рублеўская Л. Забiць нягодніка, альбо Гульня ў Альбартэнію // Рублеўская Л. Сутарэнні Ромула. Мiнск, 2012.

Сінькова Л. Д. Паміж тэкстам і дыскурсам: беларуская літаратура XX–XXI стст. Мінск, 2013.

Тюпа В. И. Анализ художественного текста. М., 2009.

Шаўлякова-Барзенка І. Л. Канцэпт між-быцця ў «гісторыяцэнтрычнай» беларускай прозе першага дзесяцігоддзя XXI стагоддзя: мастацкія перспектывы нацыянальнага міфа // Навуковi вiсник Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2011. № 11. С. 133–138.

Паступіў у рэдакцыю 18.03.2014.

Лада Віктарэўна Алейнік – кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры беларускай літаратуры і культуры.

УДК 821(100)

Е. А. БОРИСЕЕВА

РОМАН ИНИЦИАЦИИ: ПРОБЛЕМА ЖАНРОВОЙ АТРИБУЦИИ

Рэзюме. Предложено первое в белорусском литературоведении обоснование категории «роман инициации». Анализируется степень изученности данной жанровой формы зарубежными учеными и оцениваются перспективы ее исследования для белорусской науки. Представлен генезис романа инициации и определено его место в системе романских форм (разведены роман инициации и роман воспитания). Традиционная жанровая модель романа инициации (система персонажей (герой, посредник, дева), сюжетная структура поиска, параболическая композиция, пространственно-временная организация, обусловленная антитезой профанного и сакрального) дополняется таким элементом, как параболическая композиция. Теоретические посылки подтверждаются обращением к художественным произведениям, представляющим разные национальные литературы («Волхв» Дж. Фаулза, «Пятница, или Тихоокеанский лимб» М. Турнье, «Золотоискатель» Ж.-М. Г. Леклезю, «Жутко громко и запредельно близко» Дж. С. Фоера, «Авантюры Пранціша Вырвіча, шкаляра і шпега» Л. Рублевской). Роман инициации вписывается в историко-литературный контекст XX в. и рассматривается в тесной взаимосвязи с основными тенденциями в развитии литературы.

Ключевые слова: роман инициации; жанр; жанровая форма; роман воспитания; система персонажей; сюжет поиска; параболическая композиция; пространственно-временная организация; сакральное и профанное; экзистенциальный опыт.

Abstract. The author of the article offers the first expanded definition of the «initiation novel» concept in Belarusian literary criticism; Alena Baryseyeva concentrates on the coverage of this issue by foreign scholars and evaluates the prospects of its research in our science. Much attention is given to the genesis of the initiation novel and its place in the system of novel forms (the novel of initiation and the «Bildungsroman» are presented as different genre forms). The main focus of this article is on the creation of its genre model whose basic elements are the system of characters (the hero, the intermediary, the maiden), the quest plot, parabolic composition, the chronotope based on the antithesis of the profane and the sacred. The theoretical hypothesis is proven by the appeal to literary works representing different national literatures (J. Fowles «The Magus», M. Tournier «Friday, or The Other Island», J.-M. G. Le Clézio's «The prospector», J. S. Foyer «Extremely Loud and Incredibly Close», L. Rublevskaya «The Adventures of Prancish Vyrvich, a scholar and a spy»). The novel of initiation is being analysed in close correlation with the main tendencies in the literary process of the 20th century.

Key words: novel of initiation; genre; genre form; Bildungsroman; system of characters; quest plot; parabolic composition; chronotope; the sacred and the profane; existential experience.

Жизнь романного жанра в литературном процессе XX в. очень насыщенная: оформляются новые жанровые формы (роман-притча, роман-миф, роман-антиутопия, роман-апокриф, роман-репортаж), обретают «второе дыхание» автобиографический, эпистолярный, детективный, пикарескный романы, в рамках одного произведения активно взаимодействуют различные жанровые структуры. Одним из перспективных направлений жанровой теории является разработка концепции романа инициации: в западном литературоведении он с завидным постоянством оказывается предметом литературоведческих штудий (ведутся научные дискуссии, публикуются монографии и защищаются диссертации, в учебных заведениях по обе стороны Атлантики предлагаются курсы по его изучению). В последние два десятилетия возрастает интерес к роману инициации среди восточноевропейских исследователей (см. Hodrová 1993; Силард 2003). В российском литературоведении наряду с понятием «роман инициации» используется термин «роман посвящения» (см. Литвиненко 1999; Литвиненко 2009). Внимание ученых сосредоточено на построении жанровой модели романа инициации. Для белорусского литературоведения обращение к понятию «роман инициации», теоретическая и практическая разработка данной формы весьма актуальны, поскольку жанровые структуры романа инициации можно выявить в романах белорусских авторов («Хрыстос прызямліўся ў Гародні» В. Короткевича, «Забіць нягодніка, альбо Гульня ў Альбарутэнію» и «Авантюры Пранціша Вырвіча, шкаляра і шпега» Л. Рублевской, «Рыбін горад» Н. Бабиной) так же, как и в произведениях других национальных литератур («Волхв» Дж. Фаулза, «Пятница, или Тихоокеанский лимб» М. Турнье, «Золотоискатель» Ж.-М. Г. Леклезю, «Банановый рай» П. Констан, «Жутко громко и запредельно близко» Дж. С. Фоера).

Толчком к разработке проблемы романа инициации в западном литературоведении стали достижения ритуально-мифологической школы и интерес к обряду инициации со стороны ряда научных дисциплин: философии, антропологии, истории религий, фольклористики (труды Р. Генона, Дж. Фрэзера, М. Элиаде, Дж. Кэмпбелла, А. ван Геннепа, В. Я. Проппа). Роман инициации изучался не одним поколением французских литературоведов (Л. Селье, С. Вьерн, Л. Деом, Ж. Жак). Наиболее авторитетным исследованием этой жанровой формы в западном литературоведении остается работа С. Вьерн «Ритуал, роман, инициация» (см. Vierre 1987), выдержавшая три издания, что само по себе свидетельствует об устойчивом интересе к данной проблеме (первое издание осуществлено в 1973 г., третье – в 2000 г.).